

Biskop Atle Sommerfeldt:

Kirkens møte med klimakrisen – teologiske grunntrekk.

Foredrag Klimavalgkampanjen MF 26.2.2013

1. Kirken møter klimakrisens virkninger

Kirkens møte med klimakrisen i vår tid, skjer i kirkens møte med Gud. For kirken er derfor ikke klimakrisen en utvendig krise, men noe som treffer midt i sentrum av hennes tro og liv. Klimakrisen fremtrer for oss i de tre dimensjonen vi møter Den treenige Gud: I skaperverket, i mennesker som lider og i sakramentene.

Skaperverket

Den nikenske trosbekjennelses første setning slår fast at «Vi tror på en Gud, den allmektige Fader, som har skapt himmel og jord, alle synlige og usynlige ting». Dette er forankret i Bibelens første setning – «I begynnelsen skapte Gud himmelen og jorden» (1 Mos 1,1) – og i dens avslutning – «Og jeg så en ny himmel og en ny jord... Se jeg gjør alle ting nye» (Åp 21,1.5). Derfor kan salmisten utbryte: «Alle dine skapninger priser deg, Herre, de trofaste velsigner deg. De forteller om din herlige kongsmakt og taler om ditt velde. De lar mennesker lære å kjenne ditt velde, din strålende kongsmakt» (Salme 145,10-12). Hans Hellighet Bartholomeus – den gresk-ortodokse kirkes patriark i Konstantinopel og den ortodokse kirkes primas inter pares – uttrykker det slik: «Hele verden inneholder frø og spor etter den levende Gud. Hele skapelsen er hellig og praktfull» (side 102, Bartholomeus: «Møte med mysteriet», Luther Forlag 2012). Han fortsetter: «Himmelen kunngjør skapelsens herlighet, jorden forteller om Guds overhøyhet, havet forkynner Herrens autoritet og hver fysisk og åndelig skapning lovsynger Guds storhet» (Bartholomeus, side 100. Bønnen er hentet fra «Liturgien til Jacobs ære»).

Klimakrisen gjør at dette skaperverket sliter i form av reduksjonen i det biologiske mangfoldet, ekstremvær og ødeleggelse av regnskogen. Når vi i vår tid møter Gud i skaperverket, ser vi ikke bare skaperverkets guddommelige skjønnhet og storhet, men også dets lidelse og ødeleggelse.

Det lidende menneske

Jesus gjør det helt klart at vi møter Gud i mennesker som erfarer sult, tørst, hjemløshet og sykdom (Mat 25, 34-40). Dette gjenspeiler Guds spesielle relasjon til marginaliserte mennesker. Derfor er det handlingene i møte med disse som er kjernen i dyrkelsen av Gud (Jes 58), og som skal være kjennetegnet på kongens maktutøvelse (Salme 72).

Når klimakrisen i vår tid gjør at vi møter mange mennesker som får sine levekår dramatisk forverret som følge av klimakrisen, betyr det at vi møter den lidende Gud selv. At krisen særlig rammer dem som allerede er marginaliserte, gjør situasjonen desto mer alvorlig.

Sakramentene

I vår kirke er de to sakramenter de tegn Den treenige Gud har gitt oss der vi med sikkerhet vet at Gud finnes og handler med oss. Det er gjennom sakramentene kirken konstitueres som et fellesskap av mennesker. Sakramentene gjør kirken til et universelt fellesskap som overskrider tidens begrensinger, og til et globalt fellesskap som overskrider alle geografiske og kulturelle grenser. Dåpen i Den treenige Guds navn føyer oss sammen ved vannet – forutsetningen for alt liv – med den korsfestede og oppstandne Kristus, muliggjort av Guds kjærlighet til skapelsen og mennesket. Slik oppretter Gud et nytt folk, et nytt fellesskap, der alle er ett i Kristus. I nattverden deler vi måltidsfellesskap med hele dette fellesskapet. Sammen utgjør vi Kristi legeme i verden og er i vårt mangfold og forskjellighet ett : «Om ett lem lider, lider alle de andre med» (1 Kor 12,26). Det betyr at når store deler av lemmene på Kristi legeme erfarer klimakrisens brutalitet i sine liv, er det en lidelse hele kirken deler. Klimakrisener ikke utenfor kirken, men møter oss i for kirken ikke noe annet sted enn i nattverdens fellesskap, hver gang vi feirer det hellige måltid.

Oikos – husholdets teologi

Den indiske teologen Arvind Nirmal har i et essay i boken «Ecology and Development» (redigert av Daniel Chetti, UELCI/Gurukul 1991) sett de tre derivatene økologi, økonomi og økumenikk i sammenheng – avledet av det greske ordet for hushold, oikos - (side 17-28). Også Bartolomeus anvender den etymologiske sammenhengen mellom økologi og økonomi («Møte med mysteriet», side 118f). Uten å følge Nirmal i alt han benevner som et nytt teologisk paradigme, finner jeg et slik tre-dimensjonalt perspektiv fruktbart som en teologisk tolkningsnøkkel av klimakrisen.

Den økologiske dimensjonen betegner da studiet av denne verden som alt og alles hjem, den økonomiske dimensjonen betegner husholdets regler for forvaltningen av dets ressurser gjennom utvikling og fordeling, og den økumeniske dimensjonen betegner kirken som globalt fellesskap. I de neste tre avsnittene vil jeg utfolde det jeg ser som vesentlige utfordringer innenfor disse dimensjonene.

2. Den økologiske utfordringen – gjenvinning av bekjennelsen til Gud som skaper

Den vestlige kirke må overvinne sitt fangenskap i et ensidig individualistisk verdensbilde der kristen tro i all hovedsak handler om individets skjebne etter døden, og der Gud - i tråd med opplysningstidens sekularisme - fjernes fra skaperverket og naturen. Det er imidlertid viktig at vi ikke her taler om kirken med stor bokstav, siden denne tradisjonen aldri har blitt dominerende i den ortodokse og orientalske kristenhet. Denne gjenvinningen har følgende komponenter:

- Naturen har en selvstendig relasjon til Gud og uttrykker i seg selv Guds kjærlighet til alt det skapte. På dette punktet samsvarer Bibelens første skapelsesberetning og vår tids naturvitenskap ved at begge bekrefter naturens eksistens forut for menneskets eksistens og uavhengig av mennesket. Gud var til stede på jorda da dinosaurene hersket her – lenge før mennesket oppsto. I boken «Økologi, samfunn og livsstil» (Oslo 1976, side 265) hevder Arne Næss at «også dyr og planter har rett til utfoldelse og selvrealisering. De har livets rett». Dette er et punkt der Næss og annen moderne økosofi konvergerer med bibelsk kristendom. Men når Næss i utfoldelsen av dette skriver at «Livets rett til utfoldelse er en enhetlig rett og kan ikke kvantifiseres. Det er ikke så at en art levende vesen har større rett til å leve og

utfolde seg enn en annen art», er det mer problematisk i forhold til et bibelsk menneskesyn. Mer om det nedenfor.

- Mennesket skapes inn i naturen og får dette som sitt hjem i gave fra Gud. I skapelsen er vi intimt forbundet med naturen, slik den andre skapelsesberetningen uttrykker det: «Da formet Herren Gud mennesket av støv fra jorden» (1 Mos 2,7) og som høres i hver eneste begravelse i vår kirke: «Av jord er du kommet, av jord skal du bli, av jorden skal du igjen oppstå». For en grundigere drøfting av dette, se f.eks. kapitlet «Mennesket som natur», av Jan-Olav Henriksen: «Imagio Deo» Oslo 2003, side 42ff.
- Gud har utlevert mennesket til naturen og gjort oss avhengig av den for å overleve. Gjennom bearbeiding og utvikling av skaperverkets ressurser slik de er gitt oss i naturen og menneskets ressurser, former vi våre fellesskap og samfunn. Men naturens hensikt er ikke å være et instrument for mennesket.
- Mennesket adskiller seg kvalitativt fra resten av skaperverket og er derfor mer enn natur, uttrykk ved menneskets unike relasjon til Gud som skapt i Guds bilde. Ingen annen del av skaperverket gis en slik bestemmelse (Bartolomeus, side 115). Selv om Næss anerkjenner at menneskets egenart ikke må undervurderes, er mennesket likevel ikke kvalitativt forskjellig fra naturen. Slik åpner Næss for inhumane konsekvenser i vurderingen av mennesket og får ingen prinsipiell grense mot f.eks. tvangsmessige tiltak for å begrense antall mennesker (Næss, side 270) - selv om han ikke deler sin kollega Peter Wilhelm Zappfes syn om at menneskeheten verken kan, vil eller bør reddes. Han lanserte for øvrig slagordet: «Kjenn eder selv - vær ufruktbare og la jorden bli stille etter Eder» («Kulturelt nødverge», Pax, Oslo 1997, side 51). Se for øvrig en drøfting av Næss og Zappfe av Ørjan Steiro Mortensen i «Zappfe, Næss og naturen som ikke var der» i «Filosofisk Supplement» 2013/1, side 4-11.)

Opprinnelsen av «Guds bilde» er knyttet til for-orientalske forestillinger om bilder og veistøtter som synliggjorde hvem som hersket over et område. Når mennesket er Guds bilde betyr det, skriver Henriksen, at «mennesket skal minne om at det er Gud som er herre på jorden. Det er derfor mennesket oppfordres til å bli mange og fylle jorden» (Jan-Olav Henriksen: «Imagio Dei», side 134). For en oppsummering av hva Henriksen mener det betyr at mennesket er skapt i Guds bilde, se side 149-155.

Den unike relasjonen mennesket har til Gud, uttrykkes ved at mennesket gis et oppdrag. Mennesket skal forvalte skaperverket i forlengelsen av Guds kjærlige skapervilje til alt. Når mennesket har forstått dette som å herske på et tyrannisk vis over resten av skaperverket, er det et forræderi mot dette oppdraget, som hviler i at menneskets relasjon til Gud. Bartolomeus sier: «Helt fra skapelsens første øyeblikk har vi fått denne verden i gave av Gud, og Han forventer at gaven forvaltes og returneres med takknemlighet (...) Hvis denne verden er et hellig mysterium, da vil det i seg selv utelukke ethvert menneskelig forsøk på å skaffe seg herredømme. Herredømmet eller utbyttingsmakten over jordens ressurser blir faktisk tilskrevet Adams arvesynd, ikke Guds praktfulle gave. Menneskets herredømme er et resultat av egoisme og grådighet og at vi har oppgitt det sakramentale verdensbilde» (side 110f). Henriksen understreker at menneskets gudbilledlighet setter kriterier for menneskets

forvaltning av naturen. Den skal nettopp ikke være tyrannisk, men preget av Skaperens utøvelse av makt ved skapelsen , gjennom egenskaper som kjærlighet, barmhjertighet, kreativitet, omsorg for helheten og generøsitet (Henriksen, side 140).

Av forvalteroppdraget følger menneskets ansvarlighet. Ulikt alle andre skapninger er mennesket ansvarlig for sin opptreden i forhold til Gud. Gudbilledligheten uttrykker hvem vi er ment å være, hvilken bestemmelse mennesket har - og hvem vi er ansvarlig overfor. Adferd og oppdrag skal utføres i tråd med Skaperens verdier og intensjoner. Mennesket skal ikke stjele. Men det er meningsløst å holde reven ansvarlig for å stjele bondens høner, myggen ansvarlig for menneskelig lidelse som følge av malaria eller havet ansvarlig for en tsunami. Den eksklusive relasjonen til Gud er en gave, men like mye en forpliktelse.

Mennesket er skapt til relasjon og fellesskap med Gud, andre mennesker og hele skaperverket. Nyere naturvitenskap viser oss at behovet for fellesskap ikke er spesielt for mennesket, men synes å være et trekk ved hele skaperverket. Men menneskets relasjonelle status er likevel langt mer dyptgående, fordi det står i en reflekterende relasjon til hele skaperverket og ikke bare intuitivt til det mikrokosmos en lever i.

- Oppsummerende må vi i tråd med en slik økoteologisk dimensjon bryte opp fra vårt ensidige og dominerende, vestlig og sekulære paradigme (jfr Bartolomeus, side 124ff). Vi må fastholde at:
 - o Naturen er ikke menneskets instrument, men har egenverdi
 - o Mennesket ikke kan reduseres til et avansert, eventuelt rasjonelt dyr, som et foreløpig slutt punkt i en biologisk utviklingsprosess
 - o Mennesket er ikke bare ansvarlig overfor seg selv, men overfor Gud som er livets opphav - og som er ekstern, eller transcendent, i forhold til skaperverket og som uttrykker menneskets bestemmelse.
- Samtidig må vi også gi anerkjennelse til de positive resultatene menneskets ekspanderende utvikling av naturens ressurser og økte energiforbruk har gitt, i form av bedre levekår for menneskene. Vi må ikke overse at også mennesket er en del av Guds skaperverk som skal beskyttes og ha livsutfoldelse. Økningen i levealder, radikal forbedring i arbeidskår, likestilling mellom kjønn og etniske grupper, frihet fra tyranni og undertrykkelse og muligheten til å bestemme over egne liv er stikkord for å beskrive denne gigantiske forbedringen. Det er riktig at en økoteologisk dimensjon setter søkelyset på hvordan menneskets adferd truer skaperverkets helhet. Men det er ikke riktig at alt var så meget bedre før, og at historien kan beskrives som en kontinuerlig forfallshistorie som bringer oss stadig lengre vekk fra Gud. Jeg foretrekker derfor at vi promoterer en pluralitet av forståelser der også et vestlig-sekulært paradigme har en legitim og nødvendig plass. En slik tilnærming er etter min oppfatning også den forståelse som ligger til grunn for det bibelske paradigme, som jo nettopp ikke holder seg med ett, monolittisk og eksklusivt verdensbilde, men flere.
-

3. Den øko-nomiske dimensjonen – forvaltningsregler av ressursene

Gud ga ikke bare mennesket et oppdrag, men også overordnede retningslinjer for hvordan menneskets forvaltning av skapelsens ressurser skal skje. Grunnleggende er de ti buds andre tavle og de mange fortellingene om hvordan disse skal anvendes og konkretiseres. Ikke minst utmyntes disse reglene i fortellinger med kritikk av hvordan denne forvaltningen faktisk skjer.

At alle mennesker er skapt i Guds bilde, fører til at alle er ansvarlig for forvaltningen og derfor må gis innflytelse på hvordan husholdsreglene utformes og gjennomføres. I denne grunnleggende myndiggjøringen av alle mennesker ligger etter min oppfatning en kime til folkestyre og demokrati, selv om det tok kirken enda lenger tid å forstå dette enn det tok å avvikle slaveriets «bibelske» begrunnelse. For oss betyr det imidlertid at de føringer som i Bibelen legges på kongen og rikfolket gjelder oss alle, fordi vi gjennom folkestyret har del i samfunnets ledelse.

Den overordnede reguleringen er at ressursene skal utvikles og fordeles slik at alle mennesker får oppfylt sine grunnleggende behov for mat, arbeid, hus, helse og frihet fra utbytting. I særlig grad er kongen ansvarlig for at de marginaliserte og sårbare gis en lovforankret rettferdighet gjennom at disse grunnleggende behovene dekkes (for en bredere utfolding av dette, se min bok «Tegn til Håp», Oslo, 2004, særlig side 65-103). Det er denne koblingen mellom rettferdighet og behov som gjør at vi i dag kan knytte dette til alle menneskers rettigheter slik de er utmyntet i den universelle menneskerettighetserklæringen. .

Det er et meget sentralt poeng ved det politiske lederskapet i det bibelske Israel at det utøves i offentlighet. De grunnleggende styringsreglene er gitt til hele folket ,kongens forpliktelse gjøres kjent ved hans innsettelse (Salme 72) og fastholdes i profetenes offentlige kritikk av kongenes maktovergrep.

Klimakrisens øko-nomiske dimensjon har derfor tre elementer: Krisen fører til at de marginaliserte og mest sårbare fratras grunnleggende rettigheter, naturens ressurser utbyttes utover dens bæreevne og det er en nasjonal og global styringskrise. Det er denne tredje krisen som gjør klimakrisen til en politisk krise som krever politisk handling for å bli løst. I et folkestyre har vi ingen annen mulighet til å forbedre styringen enn gjennom folkelig oppslutning, i vår kontekst først og fremst uttrykt gjennom valg . Vår argumentasjon må derfor være offentlig tilgjengelig slik at folk kan vurdere den og på fritt grunnlag slutte seg til våre synspunkter på hvordan husholdet og menneskets adferd bør reguleres. Bare slik kan vi legitimt utvikle en klimaansvarlig politikk både nasjonalt og globalt. Men da blir det også svært viktig å gjøre klimakrisen til en valgkampsak. I et folkestyre er det dette som må til for å skape endring.

Klimakrisens årsak i menneskelig adferd er grunnleggende sett et godt budskap, i den forstand at det da er mulig å forandre betingelsene som gjør at klimaendringene utvikler seg til en klimakrise. Samtidig øker dette omfanget av vårt ansvar og vår understreker vår handlingsforpliktelse.

4. Den øko-meniske dimensjon, kirkens handlingsalternativer.

Den globale kirke, slik den konstitueres av Guds handling i Jesu død og oppstandelse og er nærværende i sakramentene, har gjennom sin historie valgt to komplementære

handlingsstrategier i møte med samfunn og natur i krise. (For en litt mer utfyllende behandling av dette tema, se min bok «Tro til handling», Oslo 2012, særlig kapitlene «Hva skal vi gjøre?», side 17ff og «Nød og urett krever kirkelig handling», side 31ff).

Den ene strategien kan karakteriseres som et radikalt oppbrudd fra de ulike tidenes rådende livsstilsparadigmer, der en selger alt det en eier og lever i fellesskap helt gjennomsyret av bønn og arbeid for andre. Denne handlingstradisjonen har vært en organisert del av den økumeniske kirke siden 300-tallet og er i dag et levende handlingsalternativ i de to største kirkelige tradisjonene, den romersk-katolske og den ortodokse gjennom sine mange og mangfoldige klosterbevegelser og ordner. I flere av disse, særlig i den ortodokse og den fransiskanske tradisjon, er et respektfullt samliv med naturen helt integrert i livsholdningen og livsførselen.

I den protestantiske verden kan en se ulike vekkelsesbevegelser med fokus på kallet til radikal etterfølgelse av Jesus i personlige livsførsel, med små fellesskap, som forsøk på å tilegne seg denne tradisjonen i en modifisert form. Slike bevegelser kan være forankret både i en pietistisk-haugiansk tradisjon eller i mer politisk orienterte bevegelser.

Selv om disse bevegelsenes betydning for samfunnsutviklingen er stor, er deres iboende svakhet at de kan utvikle «øyer av godhet og perfeksjon» som ikke makter å transformere det samfunnet de er en del av. De ortodokse klostrene i dagens Etiopia er grønne øyer i et landskap ødelagt av rovhogst på skogen. De uttrykker den ortodokse ærefrykt for hele skaperverket, men makter ikke å hindre avskogingen i omgivelsene - selv om de var den dominerende kirken i Etiopia.

Det radikale oppbruddet som handlingsstrategi har alltid vært forbeholdt de få i kirkens historie, og har aldri vært et reelt alternativ for flertallet. Enn så stimulerende impulsene fra denne tradisjonen er i vår refleksjon – og Bartolomeus er et prominent eksempel på dette - er denne strategien ikke tilstrekkelig som kirkelig handlingsalternativ for å håndtere klimakrisen. Klimakrisen omfatter i sitt vesen alle, og derfor må også løsningene være reelle alternativer for alle - og slik få gjennomslag i den faktiske styringen av samfunnet lokalt, nasjonalt og globalt. Kirken skal ikke legge vekt på å finne et særpreget kirkelig språk og handlingsalternativer, men tvert om uttrykke seg slik at resonnementene er allment tilgjengelige, forståelige og anvendbare. Den andre strategien kan kalles en samfunnsendrende strategi, som betyr å påvirke borgernes verdier og valg og dermed de styrendes prioriteringer. Det er i denne strategiske konteksten et engasjement i forbindelse med en politisk valgkamp må forankres. La meg derfor i mitt siste hovedpunkt gi sju hovedelementer i hva en slik samfunnsendrende strategi vil kunne inneholde:

1. I den norske valgkampen må kirken løfte inn interessene til de som ikke har stemmerett ved et norsk valg. Da tenker jeg på de menneskene i andre deler av verden som erfarer klimakrisens konsekvenser i dag, og kommer til å gjøre det enda

mer dramatisk i fremtiden. Det andre kirken må gi stemme til, er naturens lidelser og ødeleggelse av det biologiske mangfold og ressurser.

2. Kirken må gi rom for en konsensusøkende samfunnsdebatt. Vi må etablere kommunikative rom der ulike aktører og posisjoner møtes og sammen utvikler en politikk som omfatter innsikter fra ulike fagfelt, og som inkluderer ulike ideologiske posisjoner og interesser. (For en noe mer utbygget resonnement om dette, se min artikkel «Kirken og kirkelige organisasjoner som politiske endringsagenter» i Tidsskrift for Praktisk teologi 2/2010.). Dette kommunikative rommets fundament og ramme er kirkens transcendent forankrede, men allmenngyldige, verdigrunnlag og oppdrag. Målsetningen må være å finne fram til beslutninger som blir forpliktende fordi de uttrykker en samfunnskonsensus om fremtidens retning og målsetninger. For å oppnå en slik konsensus må alle aktører være villig til å møte den andre ved å «ofre» noe av sitt eget, til fordel for det overordnede mål – og det må også inkludere naturen og dens skjønnhet.
3. Kirken må tørre å fokusere på hovedsaken og ikke la teknokratiske og spesialiserte detaljdiskusjoner overskygge at det er klimakrisens tre dimensjoner som nå må løses. I et slikt perspektiv kan det tenkes at diskusjonen om en utbygging av Lofoten og Vesterålen ikke er valgets viktigste klimapolitiske sak.
4. Kirken må løpende overvåke politiske beslutninger i kjølvann av valget og hele tiden skape arenaer der beslutningstagere og deres byråkrati holdes offentlig ansvarlig for sine prioriteringer.
5. Kirken må stimulere både sine medlemmer og andre til å akseptere begrensinger på vår livsutfoldelse og velferd i møte med klimakrisen, til fordel for skaperverkets integritet og alle menneskers mulig til livsutfoldelse og velferd. Klimakrisen kan ikke løses uten at slike beslutninger fattes med konsekvenser for individer og nasjoner.
6. Kirken må selv gjennomføre klimatiltak i egen virksomhet ved prosesser som Grønn menighet og Miljøfyrtårnregistrering.
7. Kirken må gjøre klimasaken til kristenfolkets hovedsak ved Stortingsvalget i 2013.

5. Klimaengasjementets kilder.

Kirkens klimaengasjement må forankres i et stadig fornyet studium, refleksjon og samtale om tolkningen av de bibelske fortellinger og kirkens tradisjoner i lys av de innsikter som vår tids vitenskap, menneskelige virkelighet og politiske prosesser gir oss. Den økumeniske kirkes ressurser i både liturgier, bønner, salmesang, teologisk refleksjon og handlingseksempler gir oss et unikt tilfang til kilder som er våre egne og som aldri går tomme. Kirkens klimaengasjement er langt dypere, bredere og omfattende forankret enn en kampanje til et valg og politisk handling. Derfor er det også bærekraftig.

|